

Acknowledgements

I am very grateful to Mr G. Baldee (Naturalis Biodiversity Center, Leiden, the Netherlands) for supplying me with some essential publications. I also thank the referees for reading the manuscript and for their valuable suggestions.

References

- Blackman RL & Eastop VF 2000. Aphids on the world's crops. An identification and information guide (second edition). John Wiley & Sons.
- Blackman RL 2010. Aphids – Aphidinae (Macrosiphini). Handbooks for the Identification of British Insects. Volume 2, part 7. Royal Entomological Society of London.
- Börner C 1933. Kleine Mitteilungen über Blattläuse. Privately published.
- Börner C 1952. Europae centralis Aphides. Die

- Blattläuse Mitteleuropas. Namen, Synonymie, Wirtspflanzen, Generationszyklen. Mitteilungen der Thüringischen Botanischen Gesellschaft 3: 7-259.
- Duistermaat H 2020. Heukels' Flora van Nederland (twenty fourth edition). Noordhoff Uitgevers.
- Hille Ris lammers D 1939. Contributions to a monograph of the Aphididae of Europe. Temminckia 4: 106-108.
- Nieto Nafria JM 2013. Aphidoidea. Fauna Europaea version 2017.6. Available on <https://fauna-eu.org> [consulted June 2020].
- Remaudière G 1951. Contribution à l'étude des Aphidoidea de la faune française. Aphididae: Dactynotinae et Myzinae. Revue de Pathologie Végétale et d'Entomologie Agricole de France 30: 125-144.
- Remaudière G 1954. Deuxième addition à la liste des Dactynotinae et Myzinae (Hom. Aphidoidea) de la faune française. Revue de Pathologie Végétale et d'Entomologie Agricole de France 33: 232-240.

Samenvatting

Macrosiphum weberi in Nederland (Hemiptera: Sternorrhyncha: Aphididae)

Macrosiphum (*Macrosiphum*) *weberi* Börner, 1933, is beschreven van blauwe knoop *Succisa pratensis* in Duitsland. Deze bladluis leeft monofaag op *S. pratensis* en *Scabiosa columbaria*. Tot nog toe is ze alleen bekend van een aantal landen in Europa en de vondst van deze bladluis in Nijmegen betreft de eerste vondst in Nederland.

Paul G.M. Piron
Nijmegen
paulgpiron@gmail.com

Alweer een nieuw gevestigd draaigatje in Nederland: het dwergdraaigatje *Tapinoma pygmaeum* (Hymenoptera: Formicidae)

Draaigatjes behoren tot het genus *Tapinoma* van de subfamilie van de geurmieren (Dolichoderinae). Ze worden zo genoemd vanwege een doordringende, vaak onaangename geur, die bij gevaar door de anale klier wordt uitgescheiden. Ze missen een angel. Net als schubmieren bezitten geurmieren een schub (petiolus). Van bovenaf bezien is deze schub bij geurmieren niet te zien, ze zit verborgen onder het achterlijf. Verder hebben draaigatjes geen haren (setae) op het borststuk.

Nederland telde in 1951 officieel slechts één soort draaigatje die buiten aangetroffen werd: het mergeldraaigatje *Tapinoma erraticum* (Latreille, 1798) (Benno 1951). Toch bleek er ook nog een tweede van nature voorkomende soort te bestaan: het heidedraaigatje *T. subboreale* (Seifert, 2012), dat aanvankelijk niet werd herkend en pas in 1986 voor het eerst (onder een andere naam) wordt

genoemd (Van Boven & Mabelis 1986). Beide soorten komen vooral in Midden-, Oost- en Zuidoost-Nederland voor (Boer et al. 2018).

Vanaf 1987 is er een derde draaigatje bijgekomen, dat eerst voor mergeldraaigatje werd aangezien (Vierbergen 2000), maar waarvan inmiddels bekend is dat het een soort is uit het *T. nigerrimum*-complex (Boer et al. 2018). De soorten uit dit complex zijn moeilijk van elkaar te onderscheiden en staan in het Nederlands bekend onder de verzamelnaam 'mediterrane draaigatjes'. Deze inmiddels beruchte exoten voelen zich uitstekend thuis in Nederland en geven veel overlast (Noordijk et al. 2020). Er zijn inmiddels drie soorten 'mediterrane draaigatjes' uit Nederland bekend: mediterraan kustdraaigatje *T. darioi* Seifert et al., 2017, Iberisch draaigatje *T. ibericum* Santschi, 1925 en westmediterraan draaigatje *T. magnum* Mayr, 1861 (Noordijk 2019).

1. Vindplaats (tuinhekje) van *Tapinoma pygmaeum* te Leeuwarden (Friesland), 12.vii.2020. Foto: Jeroen Breidenbach

1. Locality (garden fench) of *Tapinoma pygmaeum* in Leeuwarden (province of Friesland), 12.vii.2020.

Ook 'indoor' zijn in Nederland draaigatjes waargenomen. Alle werksters daarvan zijn ongeveer 2 mm (max. 2,2 mm), terwijl de vijf bovengenoemde buitenshuis voorkomende soorten tot ruim 2 mm groter zijn (2-5 mm). De meest voorkomende is het spookdraaigatje *T. melanocephalum* (Fabricius, 1793), een wereldwijd voorkomende soort die al vanaf 1917 geregeld in Nederland wordt aangetroffen in verwarmde gebouwen (Boer & Vierbergen 2008). Dan zijn er nog twee Amerikaanse soorten: het huisdraaigatje *T. sessile* (Say, 1836), dat tijdelijk een plaag is geweest bij een bedrijf in Ermelo (GE), en het bosdraaigatje *T. ramulorum* Emery, 1896 dat één keer werd waargenomen in 2003.

Vrij recent is er een negende *Tapinoma*-soort bijgekomen: het dwergdraaigatje *T. pygmaeum* (Dufour, 1857). De eerste twee waarnemingen werden gedaan in een huis in Groningen (GR) (2015) en in Landsmeer (NH) (2019) waar de mieren al vier jaar overlast gaven. De derde waar-

2. Werkster van *Tapinoma pygmaeum*: (a) habitus lateraal en (b) kop frontaal. Nebbiuno, Piemonte, Italië, leg. F. Rigato. Foto: Estelle Ortega, www.antweb.org

2. Worker of *Tapinoma pygmaeum*: (a) habitus, lateral and (b) head, frontal. (Nebbiuno, Piemonte, Italië, leg. F. Rigato)

neming, gedaan door de tweede auteur, komt uit een op het zuiden georiënteerde tuin in Leeuwarden (FR, AC 184-580). Het betrof tien werksters, een koningin en broed in een tuinhokje (figuur 1).

Het dwergdraaigatje komt voor in Italië, Spanje (Borowiec 2014) en de zuidelijke helft van Frankrijk, ongeveer bezuiden de lijn La Rochelle-Grenoble (Blatrix *et al.* 2013). In tegenstelling tot huisdraaigatje, bosdraaigatje en spookdraaigatje staat het dwergdraaigatje niet bekend als een overlast gevende mierensoort. Het betreft namelijk een soort met nesten van hooguit honderd werksters die bovendien, in Frankrijk althans, zeldzaam wordt genoemd (Blatrix *et al.* 2013). Maar Espadaler & García-Berthou (1997) veronderstellen dat deze kleine mier vaak in het veld wordt aangezien voor de even grote dwergschubmieren *Plagiolepis*, die daar zeer algemeen zijn. Zij gaan ervan uit dat het dwergdraaigatje niet zeldzaam is. Blatrix *et al.* (2013) noemen als habitat bosranden, heggen en tuinen met bomen, en vermelden dat ze soms gevonden worden in hekpalen!

Het ligt niet erg voor de hand dat dit een soort is die ten gevolge van klimaatverandering haar verspreidingsgebied naar het noorden heeft uitgebreid. Net als bij de mediterrane draaigatjes is het aannemelijk dat ze met plantmateriaal zijn geïmporteerd. Een perzikpit of een hol takje kan al een hele kolonie bevatten. Een kleine holte tussen plantenwortels is waarschijnlijk ook al genoeg. Dufour (1857), die deze mierensoort voor het eerst beschreef, vond ze op een wijnstok.

Van een echt nest is geen sprake.

De tuinwaarneming uit 2020 zal zeker niet de laatste zijn, hoewel de kans om deze mieren buitenshuis waar te nemen vele malen kleiner is dan bij de mediterrane draaigatjes. Zoals bij alle soorten draaigatjes leven werksters samen met meerdere koninginnen. Dat betekent dat een volkje zich kan opsplitsen in meerdere volkjes. Daarnaast zijn ze niet honkvast, dat wil zeggen dat ze geregeld van standplaats wisselen. Dit houdt in dat ze, als ze eenmaal gevestigd zijn, in staat zijn uit te groeien tot een kolonie, bestaande uit meerdere volkjes.

Literatuur

- Benno P 1951. Bijen, wespen en mieren (Hymenoptera Aculeata). Naamlijst der Nederlandse soorten. Wetenschappelijke Mededelingen van de werkgroepen NNV no. 3.
- Blatrix R, Galkowski C, Lebas C & Wegnez P 2013. Fourmis de France, de Belgique et du Luxembourg. Delachaux et Niestlé.
- Boer P, Noordijk J & Van Loon AJ 2018. Ecologische atlas van Nederlandse mieren (Hymenoptera: Formicidae). EIS Kenniscentrum Insecten en andere ongewervelden.
- Boer P & Vierbergen B 2008. Exotic ants in The Netherlands (Hymenoptera: Formicidae). Entomologische Berichten 68: 121-129.
- Boven JKA & Mabelis AA 1986. De mierenfauna van de Benelux (Hymenoptera, Formicidae). Wetenschappelijke Mededelingen van de KNNV 173.
- Dufour ML 1857. Mélanges entomologiques. Annales de la Société entomologique de France 26(3) 5: 39-70.
- Espadaler X & García-Berthou E 1997. *Tapinoma pygmaeum* (Dufour, 1857) (Hymenoptera, Formicidae), not a rare species. Orsis 12: 89-92.

Noordijk J 2019. Nieuws over invasieve draaigatjes, inclusief literatuurmelding van een nieuwe Nederlandse soort: Iberisch draaigatje *Tapinoma ibericum*. Forum Formicidarum 20(2): 12-17.

Noordijk J, Möller A & Brooks M 2020. Steeds meer woonwijken geteisterd door invasieve mediterrane draaigatjes. Stad + Groen 2020-1: 70-73.

Vierbergen G 2000. Hymenoptera – Formicidae. In: Annual Report 1999, Diagnostic Centre, Plant Protection Service, Wageningen, the Netherlands (Hamers MEC, Baayen RP & Jenniskens MJJ eds): 59-60. Ministry of Agriculture, Nature Management and Fisheries.

Summary

Again a new established *Tapinoma* species in the Netherlands: *T. pygmaeum* (Hymenoptera: Formicidae)

An outdoor population of *Tapinoma pygmaeum* (Dufour, 1857) in a garden in Leeuwarden is mentioned. A small nest is located in a wooden pole in a garden. This species is also known from two other recent locations, but there it only occurs indoor. The finds bring the number of exotic *Tapinoma* species with (in- and outdoor) colonies in the Netherlands to seven.

Peter Boer

Bergen (NH), p.boer@quicknet.nl

Jeroen Breidenbach

Leeuwarden

Uitgelezen

Heiko Bellmann, Florin Rutschmann, Christian Roesti & Axel Hochkirch 2020

Veldgids sprinkhanen en krekels van Europa

KNNV Uitgeverij, Zeist. 430 pp.
ISBN 978 90 5011 7326. € 39,95

Deze gids is een vertaling van de Kosmos Heuschreckenführer uit 2019. Historisch gezien is het een bijzondere uitgave. Het is namelijk de opvolger van de legendarische Heuschrecken, Beobachten-Bestimmen die voor het eerst werd uitgebracht in 1985 door Heiko Bellmann. We zijn tegenwoordig verwend met een enorm aanbod aan veldgidsen voor insecten en het is bijna niet voor te stellen dat er begin jaren 1980 vrijwel niets beschikbaar was. Bellmann was de eerste die begon met het maken van laagdrempelige veldgidsen met een heldere opzet en een grote nadruk op fraaie

eigengemaakte foto's, veelal gericht op de Midden-Europese fauna. Hij heeft gidsen gemaakt voor allerlei groepen, zoals spinnen, libellen, bijen en gallen, maar sprinkhanen hadden altijd zijn speciale interesse. Toen ik zelf in de jaren 1980 met sprinkhanen begon, heeft zijn gids me enorm geholpen om me in de groep te verdiepen en ik ben zeker niet de enige.

De huidige uitgave is een waardig opvolger van de eerste gids. Heiko Bellmann is in 2014 op 64-jarige leeftijd overleden, maar is nog wel de hoofdauteur van deze nieuwe gids. Het auteursteam van Zwitserse en Duitse specialisten heeft de informatie geactualiseerd en veel nieuwe foto's toegevoegd. Het formaat is wat groter en dikker en bevat veel algemene informatie. De verspreidingskaarten zijn een waardevolle aanvulling. De opzet is verder grotendeels gelijk gebleven, hoewel de sleutel en geluidsdiagrammen verdwenen zijn.

De titel op de kaft is wat ambitieus,

want in totaal worden 'slechts' 283 van de 1114 Europese soorten besproken. Voor Noord- en Midden-Europa is de gids dekkend, maar de grootste diversiteit bevindt zich op de Balkan, Italië en het Iberisch Schiereiland. En daarvan ontbreken nu juist veel soorten. Van bijvoorbeeld het genus *Poecilimon*, met 71 soorten in vooral Oost-Europa, worden er 15 besproken. De zadelsprinkhanen komen er nog wat bekaaid van af. Uit Europa zijn 93 soorten bekend, met de grootste diversiteit op het Iberisch Schiereiland. Hiervan worden tien soorten behandeld, waarvan er drie in Spanje voorkomen.

Wiene Bakker heeft de prima vertaling verzorgd. Leuk is ook dat hij Nederlandse namen verzonnen heeft voor de besproken soorten. Zo kunnen we nu de bonte neussprinkhaan (voor *Truxalis nasuta*), bokssprinkhaan (*Gomphocerus sibiricus*), gedeukt doortje (*Tetrix depressa*) en de Macedonische bontsabel (*Poecilimon ebneri*) bij hun Nederlandse naam noemen.